

Gyarmati György

„Közénk valók, hozzánk tartoznak”

Kettős migráció Magyarország keleti és nyugati határán, 1988–1989 folyamán

A közép- és délkelet-európai államszocializmusok negyedszázaddal ezelőtti végjátéka szorosan összekapcsolódott a kontinenst évtizedeken át kettészelő vasfüggöny lebontásával. Magyarország esetében az 1989. augusztus-szeptemberi *határnyitás* főként az itt nyaraló keletnémetek (ossi) Nyugat-Németországba transzferálása, „kiengedése” okán lett nemzetközileg jegyzett történet. A mintegy ötvenezer főnyi *ossi* szabadságba menekülése – via Ungarn – a német újraegyesítést is ösztönözte. Ezt – a *páneurópai piknik* évfordulás rendezvényeivel megtámogatva – mindmáig őrzi a kollektív emlékezet. Nem alaptalanul: *minden esetben egyéni döntésen alapuló migrációs elszántság halmozódott diktatúrát tagadó társadalmi megmozdulássá*, ami azután érvénytelenítette a hidegháborús kontinentális status quót is. A szélsőségesen kegyetlennek, „újbarbárság korának” is elkeresztelt 20. század¹ végkifutását enyhítheti egy csipetnyit, ha respektáljuk, hogy a második világháborúban győztes nagyhatalmak hidegháborús rémbéke-konstrukcióját a legyőzött-büntetett németek „vakációs egységtörekvése” – újabb világegés nélkül! – formálta kooperatív kontinentális status quóvá. A röghöz kötött alattvalói státus megelégedése? A szabad költözködés jogát perlő – „civilnek” is mondott – polgári öntudatra ébredés? A „nincs vesztenivalónk” elkeseredettségéből táplálkozó társadalmi eltökéltség kritikus tömege kerekedett felül államok és szuperhatalmak – intézményesült erőszakszervezetek – politikai akaratervényesítésén? Ritka pillanat az európai civilizáció történetében, mert – szekularizált változatban – felülírta a cuius regio, eius religio dogmájának a felzárkózni próbáló, megkésett modernitásban is tovább éltetett hagyományát.

A keletnémetek korabeli vesszőfutásának kimenetele azért volt több, mint regionális népmesei happy end, mert geopolitikai horderejű volt – azzá lett. Holott korántsem volt egyedüli a korabeli migrációs „határesetek” között: különösen magyar vonatkozásban nem. A németeket nyugatra zsilipelő magyar-osztrák határnyitás heteiben, ugyancsak 1989 késő nyarán közeledett tetőzéséhez egy – már korábban duzzadni kezdő – másik migrációs hullám Magyarország keleti gyepűje mentén, a román–magyar államhatár térségében. A Romániából menekülők „lábbal szavazása” ugyancsak tömeges és nem kevésbé kockázatos határnyitogatás volt – ráadásul több etnikum vagy éppen „nemzet” sorsfordítása reményében. Mindkét jelenség besorolható ugyan a tömeges, politikai indítatású migráció fogalmkörébe, ám a kettő közötti megkülönböztető jegyek számbavétele nélkül aligha érthető meg, hogy miért lett az egyik – az utókor történelmi emlékezetében is megmaradó – „világszenzáció”, s miért hullott ki a másik még a kortársi, kommunikatív

1 Martin Roberts: *Európa története, 1900–1973. Az újbarbárság kora?* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992; Eric Hobsbawm: *A szélsőségek kora. A rövid 20. század története.* Pannonica Kiadó, h. n. 1998; Robert Conquest: *Kegyetlen évszázad. XX. Század Intézet, Budapest, 2003.*

emlékezet rostáján is. Mivel a németek kimenekülésére vonatkozó (nyugati) történet már monografikusan is feldolgozott², ezúttal a magyarok (szászok, románok) Magyarországra való „bemenekülését”, a keleti határesetek történiáját – illetve annak egy szeletét – próbálom *vázolni*. (A teljes körű feltárás még várat magára.)

*

Romániában a Nicolae Ceaușescu nevéhez kötődő pártegyeduralom az 1980-as évekre – az ötvenes évekre némileg emlékeztető – személyi kultusszal párosított autarkiai hiánygazdálkodást teremtett. A külföldi államadósság mielőbbi maradéktalan visszafizetésének politikai ambíciója a belső ellátás növekvő romlásával párosult: a villamos áram, az üzemanyag-, a gáz-, távhő- és vízellátás hiányának állandósulása mellett a mindennapi élelmiszerek beszerezhetősége is végletesen megnehezült. Az évtized második felében a közellátás katasztrofális helyzetén túl a rendszer eszkárlódó üzemzavarát jelezte az 1987-es brassói munkásrendülés. Ehhez társult 1988-ban a településrendezésnek (szisztematizálásnak) elkeresztelt tömeges falurombolás meghirdetése. Prosperálást egyedül az erőszakos szervek mutattak, amennyiben a hadsereg és a titkosszolgálatok létszámának gyarapítása, illetve tevékenységük – korábbiaknál is – intenzívebbé válása annak tekinthető. Mindezeketől aligha függetleníthetően nőtt a román állampolgárok körében az ország elhagyását jelentő migrációs hajlam, miközben egyre inkább korlátozták az útvelélhez jutást. A gyarapodó számú távozás elsődlegesen Magyarország és Románia közös határszakaszán volt regisztrálható – ideértve a kevés számú hivatalos határátkelőhelyet egyre inkább elkerülő *zöldhatáron* át megkísérelt menekülést is. Az alábbiakban a történetek korabeli magyarországi recepcióját idézem fel, elsősorban a fennmaradt belügyi és – lokális, regionális – tanácsi iratok alapján.

A magyar belügyminiszter állambiztonsági helyettese, Harangozó Szilveszter altábornagy által szignált, 1988. április végén készült előterjesztés szerint, „a romániai belső helyzet miatti növekvő elégedetlenség következtében 1985 óta jelentősen nőtt azoknak a száma, akik legálisan vagy illegálisan el kívánják hagyni Romániát. Ezek egy része Magyarországon, megfelelő jogalap hiányában pedig harmadik országban kíván letelepedni. ... 1988 első negyedében 1394 román állampolgár nyújtott be letelepedés céljából vízumkérelmet. 1988. január 1. óta közel 1000 személy követett el – többségében csoportos – határsértést. A tiltott határátlépést elkövetők több mint fele magyar nemzetiségű. ... Adataink szerint a legálisan és illegálisan átjövők között megtalálhatók a román állambiztonsági szolgálat ügynökei, akiket konkrét felderítési célokkal küldenek hazánkba.”³ Egy 1988. szeptember eleji BM-jelentés szerint 1987 őszétől kezdődően „több százan fordultak az MSZMP vezetőihez, valamint a kormány tagjaihoz és – a velük szemben Romániában alkalmazott hátrányos megkülönböztetésre, megalázó bánásmódra, zaklatásokra hivatkozva – politikai menedékjogot kértek.” Mivel a Magyarországon tartózkodó román állampolgárok rendezetlen jogi és – nem mellékesen – anyagi helyzete egyre több belpolitikai gondot okozott, az MSZMP vezetésének tájékoztatását követően „a kormány – a

2 Horváth István – Németh István: *...És a falak leomlanak*. Magyarország és a német egység, 1945–1990. Magvető, Budapest. 1999; Oplatka András: *Egy döntés története*. Helikon, Budapest. 2008; Slachta Krisztina: *A Stasi Magyarországon*. Az egykori NDK Állambiztonsági Minisztérium operatív csoportjának magyarországi tevékenysége, együttműködés a magyar és a keletnémet állambiztonsági szervek között. 1964–1989. Doktori disszertáció. PTE. Pécs, 2014.

3 Peredi Rezső rendőr ezredes, a BM III/II. Csoportfőnökség helyettes vezetőjének előterjesztése, 1988. április 29. BM állambiztonsági miniszterhelyettesi titkárság iratai (továbbiakban: ÁBMHT) ÁBTL 1.11.1. (A belügyi iratok idézése esetén a helyesírás konvenciói szerint korrigáljuk a visszatérő fogalmazási-leírási anomáliákat.)

belügyminiszter helyettesének vezetésével – Tárcaközi Bizottságot hozott létre az állami feladatok végrehajtásának koordinálására.”⁴ 1988. április vége óta létezett koordináció a román határ menti magyar megyék – Szabolcs-Szatmár, Hajdú-Bihar, Békés és Csongrád – rendőr-főkapitányságainak állambiztonsági szervei között, ideértve a menekültkérdést érintő célzott felderítő tevékenységet is.⁵

Ugyanez a szeptemberi jelentés említi, hogy „időközben az MSZMP PB [Politikai Bizottság] részére előterjesztés-tervezet [sic!] készült, amelynek értelmében a nemzetközi normáknak megfelelő rendezési elképzelés – az 1951. évi genfi menekültügyi egyezményhez való csatlakozási szándékunk – kinyilvánításának szükségessége került javaslatba. A tervezet véleményezése során – politikai és állambiztonsági szempontból – a tervezett intézkedés ellen foglaltunk állást. [Mármost a Belügyminisztérium.] Amennyiben mégis sor kerül az ENSZ Menekültügyi Főbiztosi Hivatalával való kapcsolatfelvételre, az állambiztonsági operatív helyzet olyan nagymértékben megváltozik, hogy szükségessé válik a kérdéskör ismételt, komplex vizsgálata.” A körülményeskedő fogalmazás – hasonló elaborátumok ismerete alapján – nem más, mint a politikai vezetés titkosszolgálati megzsarolása. A menekültügyi konvencióhoz való csatlakozás egyfelől nyelveket tudó jogi szakértők delegálását jelenti, akiknek az – állambiztonsági – ellenőrzése és kézben tartása éppúgy többletfeladat, mint a menekültstátussal (esetleg tömegesen) élni kívánók megfelelő priorálása, környezettanulmányozása. Az ezt végző és nyelveket tudó fürkészek különböző országokba való kihelyezése, továbbá egy hazai menekültügyi hivatal, illetve menekülttáborok létrehozása – és azok állambiztonsági ellenőrzése – megkívánja az adott titkosszolgálati részleg kellő számú új káderrel való megerősítését: azaz, az új feladat befogadásának előfeltétele a hozzá rendelhető státusigény kielégítése. Az eddig elősoroltak mellett közvetlenebb politikai szempont is meghúzódtott a belügy menekültstátus elleni aprehendálása mögött. Az áttelepülni kívánók, illetve az ide menekültek közül – belügyminiszteri instrukció szerint – „azok minősülnek visszaadandónak, akik:

- valamelyik nem szocialista országba történő továbbutazás szándékával követnek el tiltott határátlépést;

- bűncselekményt követtek el (figyelembe véve annak súlyát és jellegét);
- a román állambiztonsági vagy rendőri szervek ügynökei;
- akiknek embercsempész szervekkel, *ellenséges rádióállomással*, ellenséges emigráns szervekkel, *a magyar belső ellenséges csoportosulásokkal*, imperialista hírszerző szervvel fennálló kapcsolatára vonatkozóan megalapozott adatok merülnek fel.”

Magyarán, nem mondhatnók, hogy 1988 közepe táján a belügyi gondolkodásban újabb keletű „pozitív diszkrimináció” tűnne fel a határon túli – elsősorban leginkább erdélyi illetőségű – magyarok fogadása tekintetében. Változatlanul az az államvédelmi pontosabbban *rendszervédelmi* – doktrína vezérelte működésüket, amelyben évtizedek óta dresz-zirozódtak akár Rákosi Mátyás, akár Kádár János regnálása közepette, no meg persze az

4 Rédei Miklós rendőr vezérőrnagy, a BM III. Főcsoportfőnökség helyettes vezetőjének jelentése a Romániából Magyarországra érkezett személyek helyzetéről, állambiztonsági tapasztalatairól. 1988. szeptember 7. ÁBMHT. ÁBTL. 1.11.1.

5 A dokumentum egyik korábbi passzusa informál arról, hogy „a Magyar Népköztársaság állambiztonsági szervei 1968 óta folytatják a román speciális szervek hírszerző tevékenységének felderítésére irányuló elhárító munkát.” Uo. ÁBMHT. ÁBTL. 1.11.1. Ez válaszreakció volt arra, hogy 1968 augusztusában – a csehszlovák válság napjaiban – Ceaușescu elrendelte a Varsói Szerződés tagállamai elleni hírszerző és elhárító tevékenység meghatározását. Stefano Bottoni: *A várva várt Nyugat*. MTA TTI. Budaest, 2014. 212. old.

ekkoriban is jelen levő szovjet tanácsadók látóterében.⁶ Általánosságban ez a munkaanyag is rögzíti ugyan, hogy „a Romániában élő magyarság helyzete minden területen romlik, a nemzetiségi jogok gyakorlásának keretei és lehetőségei szűkülnek, hátrányos megkülönböztetésnek, tudatos és erőltetett asszimilációnak van kitéve, társadalmi, gazdasági érvényesülésének keretei szűkülnek”, ám szó sincs arról, hogy a halmozottan elszenvedett ottani diszkrimináció diszkrét szempont lenne az anyaországi befogadás mérlegelése során. Ha valaki határon túli magyarként opponálja Ceaușescu diktatúráját, ám a hazai ellenzéki „csoportosulásokkal” áll kapcsolatban, az a magyar belügy számára éppoly kevésbé kívánatos, mint szülőföldjén. Miért támogassák még határon túliak honosításával is a rendszert opponálók itthoni táborát? Ez tűnik ki a fentebb hosszán idézett elaborátumból. Ez alapján – csak a példa kedvéért – a már Budapestre áttelepült Ara-Kovács Attila, aki korábban az erdélyi *Ellenpontok* szamizdat egyik szerkesztője, majd az illegális *Erdélyi Magyar Hírügynökség* szervezője volt, a fentebbi miniszteri utasítás „szűrő” passzusai szerint nem lett volna befogadható, miközben egyike volt azoknak, akik igyekeztek kortársaikat tájékoztatni a korabeli romániai belviszonyokról, illetve a menekülthullámnak az említett állapotok miatti megindulásáról.⁷

Egy 1988. augusztusi összefoglalás szerint – a román–magyar határon addig átveregedők közül – 7952 fő kapott ideiglenes tartózkodási engedélyt, és 734 személyt adtak vissza a román hatóságoknak. (Ez összesen 8686 fő, a be nem fogadottak aránya 8,4%.) Az ideiglenes tartózkodási engedélyt megkapók közül 112 személy próbálkozott illegálisan Nyugatra távozni, míg hatvanan itt kiállított okmányok segítségével legálisan indultak tovább harmadik országba. Az Országos Rendőr-főkapitányság ugyanekkor 10 000 olyan személyről tud, akik Romániából illegálisan érkeztek, és 7000 közülük a magyarokként regisztráltak száma. A két összesítés közötti ezres nagyságrendű különbség azokat is jelentheti, akiknek a beérkezését regisztrálták, ám még nem zárult le az eljárás azt illetően, hogy megkapják-e az ideiglenes tartózkodási engedélyt, vagy sem.⁸

Egy évvel később alapvetően megváltozott – meghatározódott – a menekültek száma, és módosulóban volt a kérdés kezelése is. 1989 júniusában – az állami és pártvezetés számára készített belügyi tájékoztatók egyikében – Horváth István miniszter 1985-től kezdődően tekintette át a Romániából menekülők határrendészeti és elhelyezési-tartózkodási problémáit. Többek között arról számolt be, hogy az 1985–1987 közötti három év során összesen 654 tiltott határátlépés történt. (Ez havi átlagban 18 eset, azaz – durván átlagolva – minden másnap történt egy.) 1988-ra vonatkozóan viszont már 8000-hez közelítő a zöldhatáron át Romániából menekülők száma. (Átszámítva ez már naponta mintegy 22 menekült, s havi átlagban volt több – 666 –, mint a megelőző három évben összesen.) Ez a számvetés nem tért ki azokra, akik a jelzett évkörben Magyarországra még érvényes úti okmányokkal érkeztek, de innét már ezt nélkülözve kellett megkísérelniük a továbbjutást Nyugatra. Horváth belügyminiszter – egy korabeli sajtótudósítás szerint – már 1989 márciusában 14 000 Romániából érkezettnek kiadott tartózkodási engedélyről beszélt a magyar parlamentben, miközben 1985–1988 között 2192 román állampolgárt léptettek ki

6 A Történeti Levéltárba került iratok között a menekültkérdést belügyminisztériumi munkamegosztásban „gondozó” III/II. (elhárítási) Csoportfőnökség munkaanyagai között Benkő Ferenc rendőr ezredes, csoportfőnök 1989. november 14-i tájékoztató jelentése (az RKP kongresszusáról) az utolsó, amelynek 1989. november 16-i „lássák” körözési ívén „Sztanovej elvtárs”, a budapesti szovjet követségen működő KGB-képviselőt BM-összekötőjének a neve is olvasható. ÁBTL. 1.11.1. ÁBMHT. 45/K/15/1989.

7 Lásd, *Az Ellenpontok és az erdélyi magyarság*. Interjú Ara-Kovács Attilával. Magyar Füzetek, 19–20. szám. (szerk.: Kende Péter) Párizs, 1988, 145–152. old.

8 Uo. ÁBMHT. ÁBTL. 1.11.1.

Magyarország nyugati határállomásain úgy, hogy a határőrizeti szervek „mellőzték útlevelükben a kiléptető bélyegző alkalmazását.”⁹ (Akkoriban a határátlépés helyét és idejét is emiatt visszatartották – rosszabb esetben őrizetbe vették.) Hivatalos megnyilatkozásban az is új jelzésnek számított, hogy míg korábban a magyar lakosság körében „a Romániából menekülők iránt a maximális megértés és a segítőkészség jelei voltak tapasztalhatók, napjainkban – az ország jelenlegi gazdasági helyzete, a növekvő munkanélküliség, a létbizonytalanság, az életszínvonal fokozatos romlása következtében – már a nyugtalanság, az egzisztenciaféltés, sőt, egyes területeken kimondottan a menekülők iránti ellenszenv jelei figyelhetők meg.”

A fogadtatás averzió irányába változása a „terepközeli” beszámolóiban már korábban is feltűnik. Nyíregyházán, az MSZMP megyei párt végrehajtó bizottság 1989. januári ülésén Kőrössi Kálmán, a Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács titkára adott részletes tájékoztatást a határ menti régióban előállott szűkségállapot létrejöttéről. Bár a helyzet dramatizálását kerülni igyekezett, maga is úgy érvelt: „nem engedhető meg, hogy az áttelepülők csökkentsék a fiatalok és a megyében lakók így is szűkös elhelyezkedési lehetőségét. Számolnunk kell azzal, hogy – az eddig tapasztalt megértéshez és segítőkészséghez képest – ezek a vélemények az áttelepülők számának növekedésével arányosan erősödni fognak.” A határmegyét jellemző számadatai önmagukban is az eseti migráció menekültáradattá duzzadását jelezték: „a határsértők száma az 1987. évi 154 főről 1988 folyamán 3269 főre növekedett.” Meghúszszorozódott. Egy másik adatsora 1985-ig visszatekintve adja meg egyfelől a befogadottak/visszaadottak számát, másfelől a menekülők nemzeti-ségi megoszlását.¹⁰

Intézkedést kiváltó illegális belépés a magyar–román országhatár nyírbátori határőrkerületében 1985–1988 folyamán

	Befogadott	Visszaadott	Összes	Nemzetiségi arány % (összesből)	Fogadott/ /visszaadott arány %	Befogadottak nemzetiségi aránya %
Magyar	2751	524	3245	73,9	84/16	77
Román	524	176	700	15,9	75/25	14,8
Német	183	75	258	5,9	71/29	5,1
Cigány	113	75	188	4,3	62/38	3,1
Együtt	3571	850	4391	100,0	81/19	100,0

Azon túl, hogy a menekülők háromnegyede vallotta magát magyar nemzetiségűnek – a cigányként identifikáltakat leszámítva – nem látszik szignifikáns különbség a befogadot-

9 Népszabadság, 1989. március 11., illetve ÁBTL. 2.7.2. Belügyminiszteri Napi Tájékoztató (továbbiakban BMNT) 107.; A nyugati határon nyom nélkül kiléptettek mellett ugyancsak „nagyjából 2000 tiltott határátlépési kísérletet regisztrált 1988-ban a határőrség,” s ezek 90 százaléka eredetileg Romániából érkezett nem magyar – hanem román, illetve szász – volt. A *FigyelőNet* interjúja Székely Jánossal, a Határőrség akkori parancsnokával és Nováky Balázssal, a Határőrség törzsfőnökével 2007-ben. www.fn.hu/belfold/20070517/vasfugony. (Letöltés, 2009.08.21.)

10 Tájékoztató az erdélyi menekültek támogatásáról. Az MSZMP Szabolcs-Szatmár Megyei Bizottsága 1989. január 11-i VB-ülésének jegyzőkönyve. MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára. XXXI. 1.12. VB-1/1989. (továbbiakban SzSzBML.) Az idézetet követő táblázatos összeállítás számadatai ugyanebből a tájékoztatóból valók, azokat egészítettem ki a vonatkozó arányszámokkal. Köszönöm Némethné Dikán Nóra és Mecsei Éva kolléganő segítségét a nyíregyházi levéltárban fellelhető iratok összegyűjtéséért.

tak/visszaadottak arányában. Inkább az a szembetűnő, hogy szó sem volt „csak magyarok” szabadulásvágyáról, mi több: a romániai németek (szászok) számának ez időre törént ottani végletes megcsappanásához képest felülreprezentáltak is mondható arányuk a menekülők áradatában.¹¹ A munkavállalási engedélyért is folyamodó befogadottakról azt állapítja meg a referáda, hogy „közel 80% szakképzett, a felsőfokú végzettséggel rendelkező diplomások aránya pedig meghaladja a 10 százalékot.” A tájékoztatót követő konklúziók levonása közepette elhangzik, hogy „továbbra is folyamatos és tömeges áttelepülés várható,” aminek következtében elkerülhetetlen menekülttáborok mielőbbi felállítására. A velük való bánásmódot illetően pedig úgy szolt az empátiát tanúsító summázat, hogy „közénk valók, hozzánk tartoznak.”¹²

Egy ország népességéből tízezres nagyságrendű felkerekedés, hogy onnét – mert legálisan távozni nincs mód – elmeneküljön, önmagában is rendkívüli állapotnak tekinthető. Ahhoz képest, hogy más szomszédos államszocialista rendszerek, illetve az ellenlábás társadalmi-politikai berendezkedésű „nyugati” országok viszonylatában mind a hivatalos kapcsolatokat, mind pedig a társadalomközi kommunikációt a nyitás, az egyre többszázú kooperáció intenzívebbé válása jellemezte, a magyar–román államközi viszony ekkoriban a „fenyegetés és fenyegetettség” fordulattal érzékeltetett regionális – szubkárpati – hidegháborús zárványként is felfogható.¹³ A szülőhely odahagyására való elhatározásban eleve számos – egzisztenciális, kulturális, mentális – trauma egymásra torlódása rejtezik. Még inkább szükség volt a végső elszánásra azzal kalkulálva, hogy – az ebben a régióban nagyon is ismerős – „vasfüggöny-pszichózist” is le kellett gyűrniük. Mindenüket hátrahagyva kényszerültek átvergődni azon a határon, aminek a túloldaláról legfeljebb egy bizonyosságban reménykedhettek: „ennél még az ott ránk váró kiszámíthatatlanság is csak jobb lehet”. Tóth Pál Péter vizsgálata szerint 1988-ban a menekülők 52,5 százaléka jött legálisan és 47,5 százalék illegálisan, míg 1989-ben már csupán 20,6 százalék érkezett legálisan és 79,4 százalék illegálisan Magyarországra.¹⁴ Ugyanakkor számosan közülük csak a felkerekedő család előőrsei voltak, abban reménykedve, hogy sikeres átjutás, megtelepedés után „családegyesítés” révén lehetnek majd a későbbiekben újra együtt. A helyzet paradoxona abból fakadt, hogy a „Kárpátok Génusza” titulussal is felruházott román diktátor országához képest a Kádár-rendszer éppen bomlóban, hanyatlóban, összeomlóban levő Magyarországa még mindig az „ígéret földjeként” tűnt fel a magukat menekülésre elszánók számára. A határ menti megpróbáltatások sokféleségének megjelenítésére szűkös a terjedelem. A titkosszolgálati jelentések leginkább az atrocitásokkal terhelt eseteket rögzítették, mintha az enélkül zajló nem lettek volna – cégbeli zsargont használva – egymást érő „rendkívüli események”. Mindegyik másképp volt az. Mindazonáltal az alábbi néhány példa is segíthet beleképzelni magunkat a – konfliktusvállalást, leleményességet, eltökéltséget is megkívánó – korabeli „határesetek” mindennapjaiba.

A határ közelében élő N. J. – foglalkozására nézve kovács – megfigyelte, hogy a nemzetközi gyorsvonatok Biharpüspöki vasútállomása és a magyar határállomás, Biharkeresztes

11 A cigányként és németként azonosítottak száma, illetve aránya e határmegyei metszetben ahhoz képest tűnik magasnak, hogy a korabeli migrációt idősorosán és módszeresen feldolgozó monográfia 1988-ig mindösszesen 31 cigány (0,2%) és 256 német (1,9%) menekültet jelöl országos áttekintésben. Tóth Pál Péter: *Haza csak egy van? Menekülők, bevándorlók, új állampolgárok Magyarországon, 1988–1994*. Püski, Budapest, 1997. 50. old.

12 MNL. SzSzBML. XXXI. 1.12. VB-1/1989.

13 Ennek monografikus feldolgozását lásd Földes György: *Magyarország, Románia és a nemzetiségi kérdés, 1956–1989*. Napvilág, 2007.

14 Tóth Pál Péter: *Haza csak egy van?* i. m. 49. old.

között mindig megállás nélkül közlekednek. (A tényleges országhatár a két állomás között van.) Megállapította, hogy saját személygépkocsija futóművének nyomtávolsága egyezik a vasúti sín nyomszélességével, így elhatározta, hogy kocsiját sínautóvá alakítja át. Teherautóra való keréktárcsát vásárolt, azokat átalakítva felszerelte gépkocsijára. 1988. július 15-én megvárta, amíg a kiszemelt menetrend szerinti nemzetközi járat egy külterületi, ám feljutásra alkalmas útkereszteződésnél elhalad, majd a sínrre hajtott és követte az éppen elszakatól gyorsvonatot. Bár a vasúti szerelvény „szélárnyékában” igyekvő járművét észlelték a román határőrök, szerencsére némi késlekedéssel lóttak utána, így sértetlenül jutott át a határon. Debrecenben megkapta az ideiglenes tartózkodási engedélyt, és tíz nap múlva családjával együtt Győrbe költözött, ahol letelepedett.¹⁵

Az 1989-ből származó állambiztonsági jelentések visszatérően rögzítettek egyéni tragédiákat, valamint azt is, hogy a határ menti térségben, illetve a menekültek körében államközi konfliktus eshetőségével számoló hírek is lábra kaptak. Június 5-én hajnalban a nagylaki határ mentén 9 fő csónakon próbált magyar területre átjutni a Maroson. A román határőrök négy felnőttet és egy kiskorút lelőttek, közülük négyen sebesülésekkel – de még élve – átjutottak a magyar oldalra.¹⁶

A Békés megyei állambiztonsági szerv 1989. május 24-i napi jelentése szerint egy salzburgi illetőségű, fenyő-fűrészárut szállító kamion belseje úgy volt kiképezve, hogy abban a fuvarlevélen feltüntetett rakományon túl – célszázként a Német Szövetségi Köztársaságot megjelölve – 19 román állampolgárságú, német (szász) nemzetiségű személy próbált meg illegálisan kijutni Romániából, illetve átjutni Magyarországon.¹⁷ A németek (szászok, svábok) ily módon való menekülése azért sajtóságos, mert ők a hetvenes évek második felétől, Románia és az NSZK közötti sub rosa egyezmények alapján – fejenként 4–5 ezer nyugatnémet márka ellenében – „kivásárlás” útján is odahagyhatták szülőföldjüket.¹⁸

Ugyancsak Békés megyéből az orosházi határőrkerület elhárítója 1989. június 19-én azt sürgönyözte fölöttes budapesti szervének, hogy Romániából érkezett informátora szerint „1989 őszen – október vagy november folyamán – Románia részéről tervbe van véve egy katonai offenzíva indítása Magyarország ellen. Ennek megfelelően – sík terepen történő operációt gyakorolva – részesülnek kiképzésben a csapatok. A román vezetés állítólag meg van győződve arról, hogy – a magyar katonai egységek elhelyezkedését és reagálási idejét figyelembe véve – a Tisza vonaláig minden akadály nélkül eljutnának.”¹⁹ Június 20-án a magyar–román határállomáson mintegy 150 magyar állampolgárt leszállítottak a nemzetközi gyorsról, s minden nem személyes holmit – a legapróbb áruféleségekig – elkoboztak tőlük. Eközben az egyik román vámellenőr azt a megjegyzést tette, hogy „köszönjék ezt június 16-ának”, ami – az adott helyzetben – egyértelműen Nagy Imre és 1956-os mártírtársai nyilvános tömegdemonstráció keretében történt eltemetésére vonatkozott.²⁰

15 A Győr-Sopron megyei állambiztonsági szerv 1989. április 1-jei jelentése. ÁBTL. 2.7.1. Vidéki NOIJ. Az utánlövést nem a megyei, hanem egy korábbi BM III/II. csoportfőnökségi jelentés említi. ÁBTL. 1.11.1. ÁBMHT-iratok. 45-13/12/1988.

16 ÁBTL. 2.7.2. BMNT. 108.

17 ÁBTL. 2.7.1. Vidéki NOIJ. R-203-6/26/1989. A Romániából évtizedeken át Jugoszlávia irányába – többnyire a Dunán át – menekülő románok, illetve szászok történeteit lásd Brindusa Armanca: *Közelmúlt a médiában – Határesetek a szögesdróton*. Irodalmi Jelen Könyvek, Arad, 2013.

18 Lásd erről részletesebben, Stefano Bottoni: i. m. 207–211. old.

19 ÁBTL. 2.7.1. Vidéki NOIJ. R-23-6/33/89.

20 ÁBTL. 2.7.2. BMNT. 119. Lásd erről, Gyarmati György: *Végjáték és nyitány*. Nagy Imre temetése és az állambiztonság. Betekintő, 2014. 2. sz. www.betekinto.hu

A következő hónapokból fennmaradt belügyminiszteri tájékoztatók visszatérő mozzanata, hogy – a korábbiakból ismerhető mértékhez képest is – növekszik az ok nélküli utasvárakoztatás, az indokolatlan vonatkésleltetés, illetve a hivatali berkekből kiinduló magyarellenes hangulat szitása.

Már 1988 őszén is rendelkezett olyan információkkal a magyar belügyi vezetés, hogy a határ menti területek román oldalán az ott állomásoztatott katonai alakulatokat és határőrizeti szerveket mind létszámukban, mind pedig arzenáljukban megerősítették és megfelelő rejtést biztosító határközeli helyeken egymás után telepítettek „tábori katonai állásokat.” A határőrsők létszámát a korábbi 25–30 főről 70–100 főre emelték, és az országhatár mögött – átlagosan – 15 kilométernyi távolságban harcokcsik és páncélozott járművek harcálláspontjainak láncolatát kezdték kiépíteni.²¹ 1989. július második felében a belügyminiszteri napi tájékoztató arról informál, hogy „hihetetlen gyorsasággal kezdték meg lebontani a román–magyar határ román oldalán a határműszaki berendezéseket” – beleértve ebbe mind a korábbiakat, mind pedig a nemrégiben telepítetteket. Románia „mélységi területeiről” a határkörzetbe vezényelt sorkatonai egységekről tesz említést. Feladatukként a határ közeli térségekben végzett aratási, betakarítási munkálatok fokozott biztosítását jelöli meg.²² Nem tudjuk, hogy mineműek lehettek azok a műszaki akadályok, amelyek sürgős eltávolítására, illetve a megélénkülő román csapatmozgásokra a Bács-Kiskun megyei állambiztonság augusztus 17-i jelentése vélt másfajta magyarázatot találni. Eszerint „Biharugra községben az emberek arról beszélnek, hogy 1989. augusztus 22-én román csapatok megtámadják és a Tisza vonaláig elfoglalják Magyarországot. Ez a román pártfőtitkár ajándéka a román nép számára, hazájuk [augusztus 23-án esedékes] felszabadulásának évfordulójára.”²³ Ez ugyan – mert nem következett be – rémhírek bizonyult, de a szeptember 4-i belügyminiszteri tájékoztató a korábbi óvatoskodó körülírás helyett már kifejezetten a román katonai csapatmozgások nyugtalanító folytatódásáról szól a magyar határhoz közeli nagyvárosok, Arad, Temesvár és Nagyvárad körzetében. Ezek megfigyelését most már nem csupán határ menti, hanem mélységi felderítéssel kísérik nyomon.²⁴

A belügyminiszterrel csak nevében azonos, másik Horváth István, bonni magyar nagykövet úgy emlékszik, hogy akkoriban olyan hazai titkosszolgálati jelentések is eljutottak hozzá, mely szerint Ceaușescu kezdeményezésére Románia, Csehszlovákia és az NDK közös katonai fellépést is fontolgatott Magyarországgal szemben.²⁵ Ezt más források is alátámasztják: Szüts Pál bukaresti magyar nagykövet 1989. szeptember eleji jelentése az egykori Kisantant – változó felállásban történő – életre keltését vizionálta, míg a Magyar Országgyűlés elnöke, Szűrös Mátyás a sajtónak is kiszivárogtatva beszélt „burkolt

21 ÁBTL. 1.11.1. ÁBMHT-iratok. 45-13/12/1988.

22 ÁBTL. 2.7.2. BMNT. 141.

23 ÁBTL. 2.7.1. Vidéki NOIJ. 20/4-113/89.

24 ÁBTL. 2.7.2. BMNT. 172. A nagyobb számban magyarok lakta városok körüli csapatösszevonásokra egy négy hónappal későbbi – 1990. január 8-ról datált – hírszerzői jelentés látszik életszerűbb magyarázatot adni. Az 1989. decemberi romániai eseményekről szóló ezen első „összegzés” szerint a Temesvárott kirobbant megmozdulások után az lett volna a feladatuk, hogy támadást indítsanak olyan további városok ellen, amelyeknek számottevő volt a magyar lakossága, de erre Milea hadügyminiszter végül is nem adta ki a számára borítékolt parancsot. ÁBTL. 1.11.4. 1200/1990/L. BM. III/I-D. 67-73-1/4/90.

25 Hanák Gábor interjúja Horváth Istvánnal, Magyarország akkori bonni nagykövetével. Országos Széchényi Könyvtár. Történeti Interjúk Tára. (továbbiakban: OSZK TIT) Az interjú jelenlegi „nyers” munkapéldánya a kutatás számára még nem autorizált, ezért külön is köszönettel tartozom az anyag hozzáférhetővé tételéért.

román katonai fenyegetésről.”²⁶ A terjengő mendemondák vaklármának bizonyultak. Diplomáciai jelentésekbe, belügyminiszteri tájékoztatókba emelkedésük – és politikusi „megszellőztetésük” – egyfelől a bukaresti rezsim kiszámíthatatlan viselkedésének, másfelől a hidegháborússá mérgesedő magyar–román államközi viszonynak a lenyomatai. Rendelkezésre álló titkosszolgálati forrásaink szerint a reagálásnak annyi – közvetett – tárgyi alapja lehetett, hogy a sikeresen átmenekülők között volt egy magyar nemzetiségű romániai repülőmérnök, aki arról számolt be, hogy kötelező katonai szolgálata idején a harcászati oktatás keretében tiszántúli magyar nagyvárosok – Nyíregyháza, Debrecen – elfoglalását „modellezték”.²⁷ Mindezek alapján nem az a meghökkentő, hogy Nicolae Ceaușescu és Grósz Károly pártvezetők 1988. augusztus végi aradi csúcstalálkozója haszontalan volt, hanem az, hogy egyáltalán létrejött.

Csengerűfalu térségében 1989. augusztus 20-án öt személy próbált a zöldhatáron átjutni, de a román járőr észrevette őket, és fegyverrel egyiküket megsebesítette, mire a többiek lefegyverezték. Kényszerítették, hogy a magyar határvonalig velük tartson, ott szabadon engedték a román járőrt, de fegyverét nem adták vissza. Magyar oldalon a határőrök a sebesültet azonnal a helybéli körzeti orvoshoz vitték, aki – miután ellátta – mentőt hívott, és két menekülttársa kíséretében szállították a mátészalkai kórházba.²⁸ Szeptember 9-én a nyírábrányi őrskörzetében egy járőr elfogta B. I. 22 éves és Sz. L. 19 éves Nagykárolyból érkezett határsértőket, akik – bántalmazásukat nem tűrve – két román határőrt még a túloldalon lefegyvereztek, azokat a magyar határig fegyverrel kényszerítve magukkal hozták, s ott útjukra eresztették őket. A magyar határőrök felszólítására nekik a fegyvereket átadták, ellenállást nem tanúsítottak. Nevezettek magyar területen tartózkodási engedélyt kaptak.²⁹

Augusztus és szeptember folyamán sorra érkeztek olyan információk, miszerint a Romániából menekülők között az ottani biztonsági szervek beszervezett megbízottjai is átszivárogtak magyar területre. Ezek között olyanok is akadtak, akik meghallgatásuk során a magyar szervek számára felfedték átdobásuk célját. Megbízásuk főként arra szolgált, hogy a kelet-magyarországi katonai diszlokációt tanulmányozzák és derítsék fel a menekültekkel kapcsolatos magyarországi hivatali ügyintézés rendjét. Emellett olyan feladattal is érkeztek megbízottak, hogy tájékozódjanak a magyar lakosság hangulatáról, próbáljanak kapcsolatba kerülni más román nemzetiségű menekültekkel, és utóbbiakat próbálják a hazájukba való visszatérésre rábírní.³⁰ Előfordult, hogy egy ügynököt fizetség ígéretével dobtak át a határon, de mivel az illető a feladat teljesítése után nem kapta meg a beígért honoráriumot, másodjára már önként és végleges megtelepedés szándékával szökött át/vissza Magyarországra.³¹

26 Földes György: *Magyarország, Románia...* i. m. 473-474. old.

27 Nevezett családtagjai nem sokkal korábban legálisan, útlevelemmel érkeztek Magyarországra, s itt is maradtak. ÁBTL 1.11.1. 45-13-/12/1988.

28 ÁBTL. 271. Szabolcs-Szatmár megyei ÁB-jelentés, 1989. augusztus 21. R-214-23/29/89. Ezek a különböző megyei rendőr-főkapitányságok állambiztonsági részlegéről a Belügyminisztériumba befutó Napi Operatív Információs Jelentések (Vidéki NOIJ.) a most vizsgált tárgykörön túlmenően is olvashatók, Müller Rolf – Takács Tibor: *1989 – vidék – állambiztonság I-II.* című terjedelmes dokumentumközleményükben. Betekintő. 2007. 1-2. sz. www.betekinto.hu.

29 ÁBTL. 2.7.2. BMNT. 177.

30 ÁBTL. 2.7.1. Vidéki NOIJ. Békés megyei jelentés, augusztus 10. R-203-6/40/89.; augusztus 21. R-203-6/41/89.; szeptember 18. R-203-6/44/89.; szeptember 20. R-203-6/45/89.; Csongrád megyei jelentés, szeptember 26. 115/89/09/26.

31 Szabolcs-Szatmár megyei ÁB-jelentés, augusztus 15. ÁBTL. 2.7.1. Vidéki NOIJ. R-214-23/26/89.

Jó, jó, de mi történt a határon végül is sikeresen átevickélő befogadottak sokaságával? „Semmilyen direktíva nincs arra vonatkozóan, hogy meddig alkalmazandók az elkövetőkre a határsértőkre vonatkozó törvények, és mikortól, mitől kell őket menekültnek tekinteni” – rögzíti a határőrség nyírbátori kerületének parancsnoka, Heizer György ezredes, az előző évi tapasztalatokat összegző 1989. február 3-i beszámolójában.³² A pórényközlést – kicsit utánagondolva – Örkény István-i groteszk utánzatnak is tekinthetnők, ha a szöveggörnyezet nem támasztaná alá, hogy „felfelé” szemrehányó, indulatos kifakadásról van szó. Úgy tűnik, hogy ezen a tisztázatlan helyzeten még a genfi menekültügyi konvencióhoz való 1989. márciusi csatlakozás³³ is alig segítette a kérdéssel a terepen, naponta „élesben” szembesülő határőröket. A „naponta” kitétel félig-meddig pontatlan, mert a menekülők az éjszakai, hajnali órákban voltak a legaktívabbak, s ehhez volt igazítandó a határőrök szolgálatának „csúcsideje” is. Ugyanilyen ellentmondásos volt a menekültek gondozását, „saját lábra állását” elősegíteni hivatott igazgatási láncolat helyzete, kezdve a – már említett – Gál Zoltán belügyminiszter-helyettes Tárcaközi Bizottságtól, el egészen a legkisebb érintett község tanácsitkáráig és ügyintézőjéig. Utóbbiak Népfronttal, Vöröskereszttel, ébredező egyházi karitatív szerveződésekkel kooperálva egyfelől – szó szerint – minden tőlük telhetőt megtettek! Másfelől a szervezeti hierarchia bürokratikus tehetetlenségi nyomatéka vitte a segítőkészség nehezen kalibrálható hányadát a „majd elintéződnek a dolgok” bizonytalankodásba – főként a menekültkérdést intézményhálóval kezelni kezdő 1988-as évben.

A belügyi drill reflexei és az ezerszálú humanitárius segítségnyújtás napi aprómunkája feszültek egymásnak. Minden a tárgykörben született irat „Szigorúan titkos!” minősítést visel,³⁴ egészen odáig, hogy Ibrányban, Tyukodon, Porcsalmán stb. kiutaltak ezer vagy háromezer forintot a befogadott új életének elindulásához, vagy egy áttelepült család csemetéjének diáktábori elhelyezését kezdeményezték. A fedél alá jutás, munkához segítség előmozdítása evidens volt: minden lakásra, szállásra alkalmas helyet feltérképeztek a régióban, közületeket, vállalatokat kapacitáltak munkahelyteremtésre – megtoldva azzal, hogy az áttelepülők esetében ne vegyék nagyon szigorúan a képesítési kritériumokat. Egy abortusz elvégeztetése, illetve a pro forma román állampolgárságú szülők menekülés után született gyerekének „magyarként” való anyakönyvezése már macerásabb volt. Összességében azt dokumentálják a források, hogy azok a helyi hivatalnokok, akikről a közvélekedés azt tartotta, hogy – úgymond – „csak kávézgatnak irodáikban”, lefegyverző szemfülességgel, ötletességgel használták közben a telefont: társhatóságoktól a kisiparosokig, téveszektől a gmk-kig mindenkit „belekompromittáltak” a túlról érkezettek segítségébe. Közben még arra is jutott idejük, hogy a diszkrét esetek kezelését segítő direktívák kimódolására noszogassák a már említett tárcaközi bizottságot. Egyetlen tevékenységük volt bevallottan „tendenciózus”: minden áttelepültöt arra ösztönöztek és „kapcsolati tőkájüket” is arra használták, hogy minél többen menjenek tovább az ország belső megyéibe – ha lehet, a Dunántúlra.³⁵ Nem volt nehéz felmérniük: holnap, holnapután végeláthatatlanul érkezik a következő menekültkontingens...

*

32 MNL. SzSzBML. Nyírbátori Határőr-igazgatóság iratai XXIV. 1601/66.

33 Kaszás Veronika: *Diplomáciai megoldáskeresés az 1987–89 között Magyarországra érkező erdélyi menekültek helyzetének rendezésére*. Magyar Kisebbség, 2011. 3-4. sz. 112–136. old.

34 MNL. SzSzBML. XXIII/51–67. Megyei Tanács titkáranak, illetve szakigazgatási szerveinek iratai.

35 Nincs adatom arra, hogy végül is mennyien kerültek a Dunántúlra. A Budapesti Rendőr-főkapitányság állambiztonsági részlegének 1989. évi beszámolója szerint román területről „Budapestre 1989-ben kb. 12 000 menekült érkezett”, s közel fele, 5378 fő itt (is) kapott a külföldiek ellenőrző

A felidézett történetek, illetve a magyar–román szomszédsági fürkészések ugyanazon időkörben zajlottak, amikor Budapesten, a Balaton környékén és a Dunántúl nyugatra néző tájain nagyszámú – és folyamatosan gyarapodó – keletnémet turista, nyaraló aspirált státusváltásra: arra, hogy engedjék őket kiutazni a magyar hatóságok Ausztrián keresztül az NSZK-ba.³⁶ Ha azt nem is mondhatjuk, hogy az eufemisztikusan *Annus Mirabilis*nek elkeresztelt évben kettészakadt volna Magyarország, az bizonyos állítható, hogy ekkoriban a Duna két oldalán egyaránt tömeges, ám eltérő karakterű kettős migráció zajlott egyidejűleg. Magyarország nem csupán nyugat felé, hanem keleti irányban is határt nyitott – társadalmi nyomás, etnopolitikai szolidaritás okán arra kényszerült –, ám ez utóbbihoz nem akadt együttműködő partnere a túloldalon. A magyar kormány már a genfi menekültügyi konvenció ratifikálása előtt is elkezdett beletanulni a más államok polgárait toleráló, idegenrendészetileg önállóan gondozó, „befogadó” menekültpolitikába.

A vizsgált tárgykör politikai háttértörténetében Nicolae Ceaușescu 1989. karácsonyi bukása jelentett cezúrát. A Román Kommunista Párt 1989. novemberi kongresszusáról készített jelentések egyike arról informál, hogy – bár nyilvánosan nem pertraktálták – az év folyamán zajló keletnémet, csehszlovák és magyar társadalmi-politikai változások „sokkszerűen hatottak a román vezetésre”.³⁷ A magyar–román viszonyról a kormány számára készített külügyminiszteri tájékoztatóban már az olvasható, hogy „a Romániában élő magyarság helyzete tarthatatlan”, mindazonáltal kapcsolataink további alakításában inkább már „a Ceaușescu utáni időszakra koncentráljunk”.³⁸ A dokumentum 1989. november 10-ről datálódik. A temesvári robbanásig még egy hónap volt hátra, a diktátor sorsának beteljesedéséig hat hét, mégse gondolnám, hogy Horn Gyula külügyminiszter látnok volt. Varsó, Budapest, Prága és Berlin folyamatban lévő történései közepette aligha kellett különösebb jóstehetség számot vetni a dominóeffektussal. Legfeljebb a Conducator változatlan hübrisze hihetett abban, hogy elkerülheti végzetét. Ha a menekülők egyedi sorsának sokfélesége nem is, a migrációs hullámok nagyságrendje, illetve intenzitásuk fáziseltérése időmérleg-diagramon megjeleníthető.

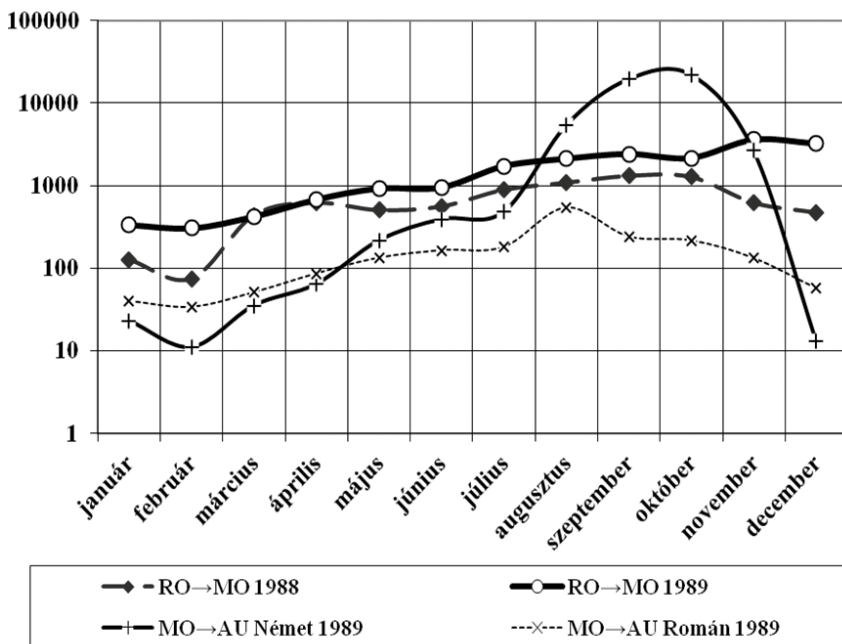
osztálytól regisztrációs okmányt. Müller Rolf – Takács Tibor: *Szigorián titkos '89*. A magyar állambiztonsági szervek munkabeszámolói. L'Harmattan, Budapest, 2010. 154. old.

36 Az addig szinte fel sem merülő bolgár rendszerátigazítás előszeleként ugyanekkor, 1989. nyári-ősi hónapjaiban menekült több mint 300 ezer török (muszlim) Bulgáriából Törökországba. Stefano Bottoni: i. m. 231. old.

37 Benkő Ferenc rendőr ezredes, a BM III/II. Csoportfőnökség vezetőjének 1989. november 14-i tájékoztató jelentése a RKP kongresszusáról. ÁBTL. 1.11.1. ÁBMHT. 45/K/15/1989.

38 ÁBTL. 1.11.1. ÁBMHT. 45-1022/1989. A külügyminiszter 00122/14/1989. sz. tájékoztatója a magyar–román viszonyról és annak kezeléséről.

Kettős migráció Magyarország keleti és nyugati határán, 1988–1989 hónapjaiban.

Az 1988-as és az 1989-es év migrációs hullámait a diagramon – a megjelenítés méretkorlátossága miatt – egy év hónapjaiba illesztve csak jelmagyarázattal különítettük el. Az adatpontok egymásutánja szerint a Románia felől menekülők száma 1989 első felében – és az előző, 1988. évhez hasonlóan – mindvégig magasabb volt a keletnémetekhez képest. Az ezzel összefüggő „rendkívüli események” adtak visszatérően munkát a magyar határőrségnek, titokszolgáknak, majd a honosító-telepítő adminisztrációnak és a munkaügyi-szociális gondnokságoknak. Az NDK-ból menekülők – politikai és határrendészeti értelemben egyaránt – leginkább augusztusban és szeptemberben gerjesztettek konfliktushelyzetet. Szeptember közepétől viszont – Magyarország számára legalábbis – elsődlegesen utazásszervezési kérdéssé csillapodott a németek „átengedése” miatt felhorgadt politikai konfliktus. (A magyar belügyi statisztika szerint augusztusban 5366, szeptemberben 19 464, októberben 21 943, novemberben 2636 keletnémet távozott az osztrák–magyar határon. Az év során összesen 50 640 fő.) Az is leolvasható a diagramról, hogy a keletnémetek miatti krízis közepette sem apadt a Romániából érkezők száma, sőt: novemberben éppen akkor érte el a havonkénti legmagasabb számot (3588), amikor az ossik kitódulása már aláhanyatlott. Míg Romániából 1988-ban 7991 átmenekülőt regisztráltak, 1989-ben – már a decemberi bukaresti fordulat előtt – az előző évi számot jócskán megduplázva (18 829) szánták rá magukat szülőföldjük odahagyására. Magyarországon 1989. december 31-én összesen 26 445 menekültet tartottak számon. Ebből 18 865 volt magyar (71,5%); 5690 román (21,5%); 1600 német (6%); 290 pedig más nemzetiségű (1%).³⁹ A menekülések dina-

39 *Tények könyve '91.* Ráció Kiadó, Budapest. 1991. 760. old. Lásd még Sík Endre: *Erdélyi menekültek Magyarországon.* In: *Társadalmi riport.* (Szerk: Andorka Rudolf – Kolosi Tamás – Vukovics György) TÁRKI, Budapest, 1990. 516–534. old.

mikáját tekintve a keletnémetek ügye olyan volt, mint egy fergeteges erejű váratlan hurrikán. Észak felől betört, majd fordult és Nyugat felé távozott. A németek egy nyilvános – és látványos – békerevíziót vittek végbe: volt hozzá saját erő, társadalmi, politikai eltökéltség és nemzetközi hátszél. Ez a fajta kegyelmi pillanat magyar vonatkozásban – mind a belső, mind a külső „környülállásokat” tekintve – hiányzott. A magyar–román határon át menekülők kérdése mindeközben a növekvő intenzitású krízishelyzet naponkénti kezelését igényelte. Zömük itt maradt: részint jobb híján, részint mert úgy gondolta, hogy kalodává lett otthonából – hazaérkezett.

Hová is? Dantétól csenve – és kifordítva – a hasonlatot, mondjuk a pokol mélyebb bugyraiból kifelé, „csak” purgatóriumot remélve. Hogy azután ettől kezdve jórészt már együtt pállódjanak-aszalódjanak – vagy éppen kozmáljanak oda – velünk, Trianon-utód „kismagyarokkal” az ezredvégi rendszerátigazítás Kárpát-medencebéli üstjében.⁴⁰ Antall József érzekelte a pillanat kihívását, ám a kormányfői tisztség elvállalása ki is józanította. Elhíresült – „lélekben tizenöt millió magyar miniszterelnöke kívánok lenni” – fordulata egyszerre fejezte ki (emelte hivatalos rangra) a vágyakozást, és – a reáliákkal számot vetve – az erről való lemondást. A szimbolikus politika körébe tartozó metaforára – akkor és ott – szükség lehetett, ám elsődlegesen mint feszültséglevezető szelepre. A metaforán túl ugyanis a – szintén elhíresült – „hány hadosztálya van a pápának?” kérdéssel kellett volna szembesülni, holott ehhez éppúgy hiányzott a hazai muníció, mint a nemzetközi konstelláció.

Ezzel viszont már történelem és jelenkor diszciplináris határállomására érkeztünk, ám mind az út-, mind a menlevelem hiányzik a – legális – beléptetéshez.

40 A magyarok Romániából való tömeges kitelepülése – némileg változott körülmények között – az 1989-es fordulat után is folytatódott. 1990-ben valamelyest még az 1989-es áttelepülést is meghaladta, közöttük számosan voltak a korábbi „határáttörő” pionírok hozzátartozói. Utána viszont Erdély felől nagyságrenddel redukálódott a migráció, hogy „átadja helyét” a felbomló Jugoszláviából érkező – többségében szintén magyar – menekülteknek. Tóth Pál Péter: *Haza csak egy van?* I. m. 47–51. old.